

Kdy se státy účastní smluv o kontrole zbrojení?

14.3.2025 - Jan Karlas | Grantová agentura ČR

Od počátku své existence státy zbrojí - aby zajistily vlastní bezpečnost, případně získaly schopnost ozbrojenou cestou prosazovat své zájmy. Neomezené zbrojení jim ale více bezpečnosti nepřináší - naopak je v reakci na ostatní státy nutí zbrojit ještě více. V 60. letech minulého století si většina zemí začala více uvědomovat ničivou sílu obrovských zbraňových arzenálů. Postupně proto došlo k vytvoření dvou kategorií mezinárodních smluv, které kontrolují zbrojení nebo přímo zakazují některé konkrétní druhy zbraní. Tyto smlouvy mají všeobecnou povahu, tedy cílí na členství všech existujících států.

Do první kategorie patří smlouvy, které se vztahují na zbraně hromadného ničení. Tyto smlouvy omezují vlastnictví nebo testování jaderných zbraní, zakazují chemické a biologické zbraně a zakazují rozmisťování zbraní hromadného ničení v Antarktidě, ve vesmíru a na mořském dně. Těchto smluv v současnosti existuje 10. Nejznámější z nich je Smlouva o nešíření jaderných zbraní z roku 1968. Druhou kategorií tvoří smlouvy, které regulují nehumánní konvenční zbraně. První z nich byla Úmluva o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní uzavřená v roce 1980. Později ji doplnily další dvě úmluvy, které zakazují protipěchotní miny a kazetovou munici.

Aby byly smlouvy o kontrole zbrojení a odzbrojení skutečně účinné a měly potřebnou legitimitu, musí sdružovat všechny státy, anebo alespoň velkou většinu z nich. Tohoto cíle se však dosud zdaleka nepodařilo dosáhnout. Typicky dochází k tomu, že určitý počet zemí novou smlouvu po jejím podepsání rychle ratifikuje. Další státy k ní ale přistupují s velkým zpožděním a některé se dokonce jejími stranami nikdy nestanou. Například Úmluvu o zákazu biologických zbraní ratifikovalo více než 75 % států až po 31 letech od jejího přijetí. Ačkoli Úmluva o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní byla podepsána před více než 40 lety, do současnosti ji ratifikovalo pouze 127 států. Tato situace vede k důležité otázce: proč se některé státy připojují ke smlouvám o kontrole zbrojení, a jiné nikoli, anebo tak činí s výrazným zpožděním?

Důležitým východiskem pro výzkum Jana Karlase byla skutečnost, že vysvětlení účasti ve smlouvách o kontrole zbrojení, která nabízí již existující literatura, nejsou v souladu s některými důležitými skutečnostmi. Předchozí studie uvádějí, že země ratifikují smlouvy týkající se zbraní hromadného ničení tehdy, pokud nečelí silným bezpečnostním hrozbám nebo nemají potřebné schopnosti k vývoji těchto zbraní. Nicméně mnoho zemí, které tyto charakteristiky vykazují, dané smlouvy ratifikovalo s velkým zpožděním anebo tak dosud vůbec neučinilo. Existující literatura také tvrdí, že jednání států týkající se nehumánních konvenčních zbraní ovlivňují posilující se normy, které tyto zbraně považují za nevhodné. Skutečnost, že velký počet států dosud neratifikoval některou ze smluv regulujících tyto zbraně, je však v rozporu s domnělou vahou uvedených norem.

Ve snaze vytvořit vysvětlení, která by lépe odpovídala skutečnému chování států, vyšel Jan Karlas z předpokladu, že přístupy k ratifikaci smluv o kontrole zbrojení ovlivňují především přínosy a náklady, které z této ratifikace plynou. Na základě tohoto východiska zformuloval hypotézy vysvětlující členství pro různé typy smluv. Tyto hypotézy následně otestoval pomocí statistických metod.

Výzkum Jana Karlase koriguje dosavadní představu, že státy, které čelí bezpečnostní hrozbám, odkládají ratifikaci smluv o zbraních hromadného ničení. Podle provedeného výzkumu tak činí spíše země, které již danou zbraň vlastní nebo o ni usilují, a to pouze v případě smluv, které danou zbraň zcela zakazují nebo zakazují její testování. Bezpečnostní hrozby představují méně výraznou překážku

pro připojení se ke smlouvám o zbraních hromadného ničení, než bývá uváděno.

To však neznamená, že je rozšiřování uvedených smluv rychlé. Provedený výzkum totiž ukazuje, že zda a jak rychle státy k těmto smlouvám přistoupí souvisí s tím, zda pro ně členství má politický nebo ekonomický přínos. Ke smlouvám o jaderných zbraních přistupovaly v minulosti rychleji státy, které podporovaly liberální hegemonický řád vybudovaný USA. U jiných smluv platí, že pravděpodobnost členství roste s ekonomickými přínosy pro daný stát. Jedná se o smlouvy regulující biologické a chemické zbraně a stanovující základní pravidla pro ekonomickou, vědeckou a jinou činnost probíhající v Antarktidě a ve vesmíru. Pravděpodobnost, že stát ratifikuje smlouvu regulující zbraně hromadného ničení, se také zvyšuje, jestliže se k příslušné smlouvě předtím připojil větší počet států ze stejného světového regionu. Důvodem je opět politická výhodnost ratifikace, v tomto případě konkrétně výhody z posílení dobré reputace země v daném regionu.

Výzkum Jana Karlase ukazuje, že i v případě nehumánních konvenčních zbraní ovlivňují členství politické výhody. Politicky výhodné je v tomto případě přistoupení ke smlouvě pro vládní představitele v demokratických státech. Naplňují tímto způsobem přesvědčení domácích aktérů o tom, že je nutné chránit lidskou bezpečnost, které je typické právě pro demokratické společnosti. Stejně jako v případě smluv o zbraních hromadného ničení funguje i v případě smluv o nehumánních konvenčních zbraních jako motiv pro ratifikaci další politická výhoda – reputační přínos. Ten motivuje i v tomto případě k ratifikaci země, které se nacházejí ve světovém regionu, kde již určitý počet zemí danou smlouvu ratifikoval. Zvyšování počtu členů smluv o nehumánních konvenčních zbraních naopak zabraňuje jeden podstatný bezpečnostní náklad členství – omezení autonomie národní bezpečnostní politiky. Tento náklad brání členství v případě zemí sousedících se státy, jež se často účastní militarizovaných mezinárodních sporů.

<https://gacr.cz/kdy-se-staty-ucastni-smluv-o-kontrola-zbrojeni>